

Recenzie

Agnieszka Graff – Elżbieta Korolczuk: Anti-Gender Politics in the Populist Moment

New York: Routledge, 2021, 212 s., ISBN 9780367679491

Do stredobodu mnohých politických sporov sa v súčasnosti čoraz častejšie dostávajú témy a problematika spojená s rodom. V rámci týchto diskurzov a sporov pomerne často rezonuje aj pojem anti-gender a s ním spojené hnutie, ktoré za posledných 10 rokov zažilo intenzívnu obrodu naprieč Európou. Rôznorodé populistické anti-genderové hnutia boli vybudované na výraznej anti-feministickej rétorike – “zachovanie tradičnej rodiny”, útok na reprodukčné práva alebo na slobody LGBTQ+ menšiny možno považovať za ich hlavné symboly. Odpor voči feministickým prúdom myslenia a praxe však nie je žiadnym novým fenoménom – možno povedať, že je prítomný ešte od samých začiatkov feministickej problematiky. Otázkou teda je, prečo táto populistická politická a spoločenská problematika získava na dôležitosti medzi obyvateľstvom tak západnej, ako aj východnej či strednej Európy a v čom sa líši od pôvodných podobných kampaní. Odpoveď na túto otázku hľadajú sociologička *Elżbieta Korolczuk* a spisovateľka a aktivistka *Agnieszka Graff* vo svojej publikácii *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*, ktorá vyšla v septembri minulého roku. So zameraním sa na poľský scenár, ale aj s ohľadom na ostatné európske krajiny sa autorky snažia o poskytnutie interpretácie anti-gender hnutia v širšom kontexte populistických politík a neoliberalného obratu.

Publikácia je štruktúrovaná do šiestich kapitol, ktoré mapujú nielen vývoj a hlavné charakteristiky anti-gender hnutia ako dôležitej súčasť ultrapravicových a konzervatívnych politických organizácií, ale aj širokospektrálne naratívy o rode v kontexte populistických politík tak na pravicovej, ako aj na ľavicovo-orientovanej politickej scéne. Autorky sa vo väčšej časti textu, a to najmä v prvých piatich kapitolách, venujú predovšetkým analýze anti-gender hnutia v rámci pravicovo-populistických politík a poukazujú na prepojenia medzi politickými a náboženskými elitami a zároveň definujú aj určité symboly, ktoré sú neodlučiteľnou súčasťou rétoriky spojenej s týmto hnutím - ide napríklad o antineoliberálne alebo antikoloniálne naratívy, na ktorých anti-gender hnutie veľmi úspešne operuje. Možno hlavná otázka, ktorá definuje charakter celej publikácie, sa týka problematiky anti-gender hnutí a ich prepojenia s nárastom pravicovo-populistických politík (tak v Poľsku, ako aj v iných európskych krajinách), ale aj to, na akých naratívoch spočíva úrodnosť tohto hnutia. Avšak posledná kapitola je venovaná aj analýze feministickej reakcii na anti-gender hnutie, ako aj jej interpretácii v rámci populistických stratégií.

Pred tým, ako sa dostaneme k analýze diela, by bolo vhodné zdefinovať samotný pojem anti-gender, ktorý v rôznych kontextoch môže mať odlišné významy. Autorky už na začiatku poukazujú na to, že vedecká kategória rodu alebo genderu je v prípade takýchto hnutí propagovaná krajnou pravicou a konzervatívnymi politikmi, v kontexte ktorých sa tento pojem stáva akýmsi prázdny m označením. Tento je následne napĺňaný radom sekundárnych významov, akými sú sexuálna emancipácia, cez pojmy ideológie, individualizmu či “neprirodzenosti”, ktoré sú z konzervatívneho pohľadu negatívnymi dôsledkami západnej modernizácie a narastajúceho vplyvu feminizmu. Konzervatívci sa teda v tomto zmysle stavajú proti genderu na troch úrovniach: ako konceptu, ako ideológii alebo teórii, sociálnej praxi či politického projektu.

Anti-gender kampane sú teda interpretované v kontexte nárastu tak pravicového politického populizmu, ako aj v kontexte čoraz väčšieho vplyvu náboženských inštitúcií, konkrétne katolíckej cirkvi na určité politické rozhodnutia výrazne ovplyvňujúce každodenný život (predovšetkým) žien. V súvislosti s týmto faktom autorky narábajú s vlastným konceptom tzv. oportunistickej synergie, pomocou ktorého vysvetľujú vzťah medzi náboženskými fundamentalistami a pravicovými populistickými politickými stranami, pričom obe tieto strany majú prospech zo spolupráce založenej na anti-genderových naratívoch. Ideologická blízkosť týchto dvoch skupín tak vytvára úrodnú pôdu na kooperáciu - kým pravicoví populisté používajú konzervatívnu anti-gender rétoriku založenú na určitých náboženských premisách na zvýšenie svojej morálnej legitimity v očiach svojich voličov, náboženský konzervatívci tu zas vidia príležitosť priblíženia sa k politickej moci prostredníctvom spojenectva s pravicovými politikmi, čo by im v konečnom dôsledku umožnilo presadzovať určité zmeny na právnej úrovni a mať väčší vplyv na tvorbu politík. Samozrejme, anti-genderové hnutie netreba chápať iba ako synonymum pravicového populizmu – oba fenomény potrebujú vlastné teoretické rámce, v ktorých ich možno presnejšie uchopiť. Oportunistická synergia je však konceptom, pomocou ktorého možno veľmi dobre uchopiť dynamiku a komplexný vzťah medzi týmito aktérmi, ako aj vplyv, ktorý má ich kooperácia v globálnom politickom kontexte.

Možno najzaujímavejšou tézou, ktorú postulujú *A. Graff* a *E. Korolczuk* vo svojej publikácii je interpretácia anti-gender hnutia ako príkladu pravicovej kritiky neoliberalizmu. S pojmom neoliberalizmus však v tomto prípade treba opatrne narábať, lebo ho autorky v tomto kontexte využívajú v čisto sociokultúrnom, a nie v politicko-ekonomickom zmysle, v akom sa zvyčajne používa, čo môže byť do určitej miery problematické. Jeden z ich hlavných argumentov tak spočíva v tvrdení, že anti-genderové hnutie predstavuje odpoveď populistickej pravice na neúspechy a zlyhania neoliberálneho obratu tak na ideologickej, ako aj na ekonomickej úrovni. Inými slovami, feministická rétorika

a "gender ideológia" sú v tomto naratíve spájané s tými aspektmi kapitalizmu a neoliberalizmu, ktoré vyvolávajú najväčšie úzkosti medzi "obyčajnými ľuďmi" - predovšetkým sú to kríza starostlivosti, prekariát, narastajúca (najmä ekonomická) nerovnosť či všeobecne ideológia individualizmu a s ním spojené naratívy o rozpade rodiny či komunity. V tomto zmysle si autorky pozorne všímajú, ako populistické anti-genderové hnutia využívajú určité emocionálne aspekty týkajúce sa všeobecnej neistoty na portrétovanie vlastného hnutia ako baštu odporu proti spomínaným problémom, ktoré priniesla tzv. šok terapia v 90. rokoch v Poľsku, ale aj v iných krajinách postsocialistickej východnej Európy.

Možno však argumentovať, že autorky do určitej miery zachádzajú do extrémov tvrdením, že pravicové anti-gender hnutie nielenže je kritické voči neoliberalizmu, ale stojí v popredí akéhosi antikapitalistického boja. Kým je kritika neoliberalnej paradigmy zo strany anti-gender hnutia veľkou a dôležitou súčasťou ich naratívu, ktorý výrazne prispieva k ich až širokej spoločenskej podpore, je do veľkej miery otázne, nakoľko sa táto ideológia odráža v praxi. Paradigma anti-genderových hnutí, na ktorej operujú, je založená predovšetkým na naratíve proti elitám a za "obyčajných ľudí" - to okrem iného znamená, že sa vo verejnosti prezentujú ako *grassroots*, lokálne hnutie, ktoré vyrástlo z komunity, ktoré je proti "zlým elitám". Avšak možno veľmi ľahko spozorovať, že predstavitelia tohto hnutia sami tvoria politickú elitu, ktorá má čoraz väčší vplyv na tvorbu politiky vplyvajúcej na každodenný život miliónov ľudí - ich konexie sú obzvlášť rozsiahle a nadväzujú na transnacionálne elity miliónárov a miliardárov, prostredníctvom ktorých sú (často netransparentne) financované aktivity spojené s anti-gender hnutím. Okrem toho v krajinách, kde sa politici naklonení tomuto hnutiu dostali k moci, pokračujú do určitej miery s neoliberalnými politikami v ekonomickom zmysle, či už v spojení s rôznymi biznisovými elitami alebo v pokračovaní procese privatizácie. Je teda veľmi otázne, či by sme mohli pôsobenie politikov, ktorí sa hlásia k anti-gender hnutiu, označiť za odporcov neoliberalizmu a kapitalizmu, alebo by sme mali skôr tento fakt interpretovať ako akúsi dymovú clonu, na vlnách ktorej sa dostali k moci.

Autorky však správne upozorňujú na to, že ich politické pôsobenie v tomto kontexte nie je celkom jednoznačné, narážajúc hlavne na konštruovanie toho, čo nazývajú šovinistický *welfare state*. Jeho hlavnými prvkami by bolo napríklad silné sociálne zabezpečenie (politika sociálneho bývania, podpora pre mladé rodiny a pod.), teda politika, ktorá nie je v súlade s neoliberalnou paradigmou v politickom a ekonomickom zmysle. To, čo takýto štát však robí šovinistickým a konzervatívnym, je predovšetkým silná antimigrantská a antifeministická politika, ako aj potlačanie práv LGBTQ+ ľudí či iných menšín. Možno teda skonštatovať, že určité prvky kritiky neoliberalnej paradigmy sú

prítomné nielen na rétorickej úrovni, ale aj na úrovni praktickej, čo však neznamená, že anti-gender hnutie môžeme označiť za antikapitalistické vo svojej podstate. Navyše, aj napriek tomu, že hnutie sa portrétuje ako antielitárske, samotní hlavní aktéri a aktérky sú z radov elít a ich cieľom v konečnom dôsledku je získanie moci.

Dôležitým prínosom v publikácii je aj interpretácia vlny feministických protestov naprieč krajinami Európy a Severnej a Južnej Ameriky ako príkladu populistického feminizmu v podobe, ako ho definovala *Chantal Mouffe* (2018). Na príklade poľských Čiernych protestov za reprodukčnú spravodlivosť a ženských štrajkov ukazujú, ako nová feministická a aktivistická vlna za sociálnu spravodlivosť úspešne kooptovala taktiky a prístupy konzervatívneho populizmu na účely progresívneho politického projektu. Prostredníctvom feministických štrajkov a protestov (hlavne) v Poľsku za posledných päť rokov došlo k budovaniu progresívneho populistického hnutia, ktoré je založené na “prevzatí” určitých stratégií pravicových populistov – ide napríklad o snahu budovania hnutia “zdola”, ktorá vychádza zo širokej spoločenskej podpory “obyčajných ľudí”, ktorí tvoria opozíciu elitám, ale zároveň aj o používanie emócií ako legitímneho nástroja zmeny.

Doteraz panovala interpretácia anti-gender hnutia ako reakcie na idey a prax moderného feminizmu. Autorky však kritizujú túto interpretáciu a poukazujú na to, že opak môže byť pravdou. Ony teda spomínané feministické protesty a aktivistické hnutie, ktoré okolo nich vyrástlo vnímajú ako reakciu na ultrakonzervativizmus a pravicový populizmus. Zaujímavou tézou je aj tvrdenie, že tento fenomén nie je výlučne reakciou na pravicové anti-gender hnutie, ale zároveň aj na mainstreamový liberálny feminizmus, ktorý dlhodobo odsúva problematiku a otázku týkajúcu sa starostlivosti a sociálnych politík na vedľajšiu koľaj, čím podľa autoriek “uľahčil” anti-gender hnutiu vyprofilovať sa ako hlavný zdroj opozície voči neoliberalizmu. Populistické feministické hnutie, ako ho nazývajú autorky, sa výrazne líši od liberálneho feminizmu v tom, že nejde iba o akýsi sofistifikovaný, intelektuálny a akademický projekt, ale skôr projekt založený na “kolektívnom vyjadrení silných emócií, vytváraní inkluzívnych symbolov a stelesneného poznania, ktoré odmietajú etnonacionalistickú definíciu “ľudu”, ktorú presadzujú pravicové populistické sily”. (s. 144) Mobilizácia emócií, ako aj operovanie s problémami a konceptmi, ktoré majú reálny dopad na každodenný život žien, ako je napríklad dôstojnosť či bezpečnosť, namiesto abstraktných konceptov, akými sú reprodukčné práva, predstavovali a naďalej predstavujú kľúčový element v úspešnosti mobilizácie obrovského množstva ľudí počas protestov. Inými slovami novému feministickému hnutiu sa podarilo zachytiť logiku populizmu a využiť ju na budovanie progresívneho politického projektu, ktorý výrazne oponuje dominancii konzervatívnych paradigiem.

Kniha teda nielenže skúma problematiku, ktorá je nesmierne aktuálna v stredoeurópskom a čoraz viac aj v slovenskom sociopolitickom priestore, ale zároveň prináša aj nové a inovatívne náhľady na analýzu a interpretáciu spomínaných sociálnych fenoménov, akými sú naratívy proti neoliberalnej paradigme či šíriace sa feministické protesty. Zároveň je to publikácia, ktorá presahuje sféru čisto akademického prostredia a na jej záveroch možno budovať zázemie pre aktivistickú prax.

LITERATÚRA

- GRAFF, A. – KOROLCZUK, E., 2021: *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. New York: Routledge,
MOUFFE, CH., 2018: *For a Left Populism*. London: Verso.

Ines Herčan
Ústav sociálnej antropológie FSEV UK, Bratislava